

Присмехулният Райко Алексиев

Преди 65 години на 18 ноември е зверски убит българския художник, карикатурист и фейлетонист Райко Алексиев. Създателят на известния хумористичен вестник „Щурец“ е пребит до смърт от представителите на „народната“ власт на 18 ноември 1944 г. През март следващата година е осъден от Шести състав на Народния съд по Дело №6, известно като делото на интелектуалците. Формалният повод за присъдата е карикатура на Алексиев, представяща Сталин с брадва в ръка, от която капе кръв, както и заради вица, че английският каучук е еластичен, холандският още по-, но най-еластичен е руският галош, побрал 150 милиона души.

Райко Алексиев е художник, карикатурист, фейлетонист, хуморист, журналист, кинематограф и издател. Той е потомък на стара солонска фамилия, роден е в Пазарджик, учи рисуване в София и последователно работи във вестниците „Македония“, „Зора“, „Българан“. Създател е на хумористичния вестник „Щурец“. Бил е близък с царското семейство. Още с появата на първия му пейзаж в „Изложба на младите“ през 1913 г. втората съпруга на цар Фердинанд Елеонора става негова голяма почитателка и откупува много платна на Алексиев

Негови приятели са Александър Божинов, Александър Балабанов, Йордан Бадев, Андрей Николов, Данаил Крапчев. Алексиев е автор на няколко сборника с хумористични разкази и фейлетони, участвал е в няколко художествени изложби. Човек с будна гражданска съвест, той създава през 1932 г. Украинско-българско дружество заедно с Михаил Арнаудов, Елисавета Багряна, Асен Найденов, Панчо Владигеров. През 1925 г. снима филмът „Коварната принцеса Турандот“, в който играе ролята на Чарли Чаплин. Няколко пъти е бил председател на Съюза на дружествата на художниците, а днес галерията на Съюза на българските художници носи неговото име.

Алексиев натрупва богат опит като редактор във вестници и списания като „Българан“, „Барабан“, „Смях“. Дълги години пише сатиричната страница „Смях и закачки“ на в. „Зора“ с главен редактор Данаил Крапчев. Там през 1931 г. започва да печата и своята „Хумористична история за българите“. Псевдонимите му Гратис, Гуньо Гъсков, Козирог, Скитник Перо, Тома Чорни, Спартакус, Мъртва стража и Фра Дявола са добре познати на читателите. По време на бомбардировките в София дългогодишният председател на Съюза на дружествата на художниците Райко Алексиев издейства от Министерството на финансите сумата от 2 млн. лв., която спасява от гладна смърт семействата на много нещатни художници, евакуирани в различни села на страната. В мрачните дни около 9 септември 1944 г. кумът на семейство Алексиеви Никола

Мушанов ги снабдява с дипломатически паспорти, но Райко Алексиев отказва напусне родината, макар че и Александър Цанков го предупреждава за голямата опасност.

ВЕСТНИК „ЩУРЕЦ“

През 1932 г. Райко Алексиев взема заеми от няколко банки и основава хумористичния вестник „Щурец“. В първите години след появата му сам рисува карикатурите, пише статиите, фейлетоните и хумористичните миниатюри. В програмата на вестника пише: „Посрещнете с добро око вестник „Щурец“, защото той носи радост в притеснения ви от неволи живот. Той ще ви разказва неуморно за безобидните жалостиви герои от градове и села... Сегиз-тогиз ще ви разказва весели истории и интриги в обществото, ще се смее заедно с вас на своите и вашите недъзи, ще се закача с политиките и политическите партии, племена, групи, крилца и опашки. А когато зърне всички ония, които смущават неговото и вашето спокойствие, свирната му ще се превърне в освиркване, правдиво и безпристрастно освиркване, каквото заслужават много лица, факти и събития в нашия притеснен от неволи живот“.

„Щурец“ се списва в дома на Алексиев и излиза 12 години. Тиражът му от 50 000 го нарежда на челно място сред печатни издания през 30-те и 40-те години на миналия век. Във вестника работят и сътрудничат Ил. Бешков, Ст. Венев, А. Каралийчев, Тома Измирлиев, Е. Пелин, Н. Раки-

Райко Алексиев, „Момиче в гората“

тин, Ст. Костов, Д. Подвързачов, Д. Пантелеев.

„Пишеше като фъртуна. Сякаш беше някакъв предавателен апарат за всичко, което беше „фотографирал“ в града – в кръчмата, в магазина или където се беше събирал с хора“, разказва в спомените си жена му Весела Алексиева.

„Всички партии са се споразумели да излязат със следната обща предизборна платформа: Подобрение на управлението за охрана на реда и за охраняване на тия дето са се нареждали. Стабилизиране на общинските финанси и финансово стабилизиране на общинарите. Нови грижи за народното образование и образуване на нови народни грижи.“ (в „Щурец“, 17 февруари 1934 г).

Няколко от героите на Алексиев стават нарицателни: Генчо Завалията – тип на преследван от злополучията нещастник, Гуньо Гъсков – глуповат, но практичен младеж, Нане-Гето – шоп одумник, Отец Тарапонтий – практичен духовник. „Приключенията на Гуньо Гъсков“ са публикувани във в. „Щурец“ в периода от средата на 30-те до 1942–3 г. Навремето Гуньо Гъсков е бил най-популярният комичен герой. „А ако знаете думата гадже, знайте също, че тази дума Фра Дяволо я пусна в обръщение. Неговият герой се казваше Гуньо Гъсков и Фра Дяволо разказваше за гуньогъсковите приключения с гаджетата. Тогавашните читатели си обясняваха един на друг, че гадже значело момиче на цигански и ако това е вярно, то гадже е една от малкото цигански думи, влезли

в българския“. (Димитри Иванов) В броя от 25 август 1944 г. на вестник „Щурец“ Райко Алексиев публикува своя Азбучник. В него срещу буквата „Б“ пише:

„България – математическо уравнение с много неизвестни в миналото и много неизвестни в бъдещето.“

АРЕСТЪТ

Райко Алексиев бил арестуван няколко дни след 9 септември в прочутата сладкарница „Цар Освободител“. Бил закаран насила в полицията от директора ѝ Лев Главинчев, шеф на Държавна сигурност и негов млечен брат. Следват нечовешки изтезания. Когато след половин месец разрешават на съпругата му Весела да го посети, той казва: „Така ме тормозиха, измъчваха физически и психически. Не очаквах, че ще направят това с мен. Аз обичах този народ.“ Някой писарушка ли бил, карикатурист ли, изпратил материал на Райко да го пусне във вестника. Обаче Райко не го поместил. И сега този седял срещу него с един шмайзер и повта-

рял: „Ти, мръсنيко, ти, софийски пуш, не пожела да печаташ текста ми, ама виждаш ли сега шмайзера!“ А Райко отвърнал: „Ти и четири шмайзера да нарамчиш, обаче от това, скъпи, няма да станеш нито карикатурист, нито хуморист...“

Други очевидци после ми казаха как онзи скачал с ботуши върху него и вероятно от това Райко е получил разкъсване на черния дроб. „Официалната версия за смъртта му е кръвоизлив от язва. Неофициалната – че е бил убит на 18 ноември 1944 г. Неговите убийци узаконяват престъплението си с посмъртната му присъда, издадена от Народния съд. Единственият, който защитил Райко Алексиев, бил колега му Александър Жендов, който помогнал на вдовицата му и трите им деца. В качеството си на свидетел единствен Жендов отхвърлил обвиненията срещу Райко Алексиев в инсценирано от т.нар. Народен съд дело. Жилището на бул. „Цар Освободител“ е обискирано и ограбено. Изчезва целият архив, ценни картини, бижута, изнесени са дори дрехите на Алексиев.

Весела Алексиева твърди, че голямата им дървена столова много скоро украсява дома на Антон Югов, министър на вътрешните работи по това време, а писателят Орлин Василев обзавежда жилището си с персийските им килими. Райко е откаран в Дома на слепите, превърнат от народната власт в затвор. Райко Алексиев умира на 18 ноември 1944 г. в болницата на Червения кръст.

ДЕЛО №6

Райко Алексиев е осъден посмъртно по Дело №6 (известно като делото на интелектуалците). 105 интелектуалци получават призовки за съда след 9 септември 1944 г. Някои успяват да избягат в чужбина, други умират, преди да бъдат изпратени в затвора. 60 от тях чуват лично обвиненията срещу дейността си, а останалите получават задочни присъди. Първото заседание на Шести състав на Народния съд е на 12 март 1945 г. Сред обвинените са вече мъртвите Данаил Крапчев, Йордан Бадев, Райко Алексиев. Свидетелите са 145 техни колеги.

Крум Кюлявков:

За Райко Алексиев, сега вече покойник. В 1941, като се върнах аз от Съветска Русия, той ме извика за сътрудник, като си въобразяваше, че Германия и Русия ще вървят заедно. Казах му, че мога да бъда сътрудник, ако не пише нищо против Съветския съюз. Той ми даде такова обещание и аз започнах да му сътруднича. Като започна войната със Съветския съюз, той обърна политиката си на 180 градуса. Не ме приемаше в къщата си и започна да дава карикатури, вредни за Съветския съюз – и, да извинявате за израза, да пише: „Се се ре“.

Илия Бешков:

„Божинов не е водил политическа агитация за председателското място в Съюза на художниците. Преди всичко в конгреса изборът не се постави на политическа база. Божинов бе поддържан от „Родно изкуство“, от Дружеството и други хора, които смятаха, че Съюзът трябва да попадне в сериозни ръце, а не в такива като Райко Алексиев, комуто оспорвахме качествата на художник и т.н.“

Александър Женов:

„Аз бях подпредседател на Съюза, а Райко Алексиев – председател. Той беше избран три пъти от антифашистките среди за председател на Съюза. В своята дейност не само е толерирал, но въобще е забранявал всякаво гонение на комунистите в Съюза. Застъпвал се е за интернирани и арестувани

другари. Явявал се е да свидетелства на процеси. Въобще поведението му в Съюза е било антифашистко. „Щурец“ не съм следил редовно. Вестника имате и от моите показания няма

неужда. Материалното му положение беше блясково. При големия тираж на вестника имаше редовен доход от 150 хиляди лева. Този доход е само от вестника.“

ПОДНАСЯНЕ ОТГОВОРИ НА ТРОННОТО СЛОВО

От студа отговорът на тронното слово се е сгушил, защото го е страх, че Царят няма да му повярва на думите. Депутатите, облечени като за литературно-музикална вечеринка, влизат в Двореца. Като виждащ наредените по стълбите войници от ескадрона, земеделските депутати се уплашват, но Цанков ги успокоява, че нищо няма да им се случи.

Часът е 9. Всички партии са събрани в червения салон, само червената партия я няма. Тя обикаля отвън и си мисли: „Ако още веднъж ме поканят, ще се съглася.“ Никой, обаче, не я кани и тя си припомня народната мъдрост „Сърдит Петко, празна му торбата“. В червения салон Цено Табаков насмалко не се блъсва в едно голямо огледало.

Влиза Негово Величество на ергенски начала. Цанков му прочита словото, в което се говори за единодушието, на народа, за ред, финансова стабилност и пр. Старинните портрети по стените, навикнали да слушат подобни шегички, се усмихват под мустак. След прочитането отговора на словото почва отговорът на трапезното слово. Всички отиват към закуските да изпълнят дълга си. Илия Георгов веднага влиза в коалиция с евсиноградското вино, но още не изпил една чашка, викат го при Царя.

Царят го пита как е със здравето и той му казва, че е добре и че се чувства като млад юнец. Царят праща много здраве на Костуркова. Георгов казва „мерси“, но тайно, на ума си праща една псувня на разцепения радикал. Цено Табаков бива повикан тъкмо в момента, когато вече е изредил всички закуски и вина.

Той уверява Царя, че е легален и, че нищо общо няма с едифронтофците. Старите портрети от стените пак се усмихват под мустак. Георги Марков Врабеца влиза смирен – ни лук ял, ни на лук мирисал – и се оплаква от Томов и от другите отцепени. Царят го успокоява, като му казва, че една цепеница, колкото и да се цепи, пак си остава цепеница. Кьорчев използва случая да напсува другите националлиберални крила.

Смилов му отвърща със същото, даже с гарнитура. Докато приеме представителите на всички партии, партийки, крила, съюзи, племена и други партийни дробички, минават 24 часа. В това време племената на Сговора със сплотени усилия унищожават закуските. Бай Цоню Бръшлянов вика: – Лапайте, момчета, докато сте на трапезата, че като излезем вън, клинци ще биете на студа.

Всички племена се уплашват от бъдещето и се сплотяват. След това всяко племе тайно отива при Царя и нарушава останалите племена. След като се свършва закуската, Негово Величество благодари на всички за съветите и мъдростта и заключава, че докато има такова единодушие, България я очаква щастливо бъдеще.

При тия думи картата на България потреперва от студ. Някои се мъчат да я стоплят, но Пижо, който тайно се е вмъкнал в салона, им казва да не я стоплят толкова силно, оти може да я изгорят. Всички си отиват по домовете с тайната надежда, че тяхната партия утре ще вземе властта. Б. Смилов и Кьорчев остават в коридора, за да спорят с кого от двамата Царят е говорил повече. Кавгата е от важно държавническо естество и затова се пренася чак в редакциите на двете „Независимости“.

Отговорът на Тронното слово остава да спи в шкафове при другите си събратя от миналото. Като си съблича горните нови дрехи, всички виждат, че освен външността му, всичко друго у него е старо, извехтяло и обикновено. Портите на Двореца се затварят с облекчителна въздишка.

Райко Алексиев

В. „Зора“, 25 декември 1927 г.

Райко Алексиев, „Искърското дефиле“

СЪДБАТА НА СЕМЕЙСТВОТО НА РАЙКО АЛЕКСИЕВ

След смъртта на съпруга си Весела Алексиева е арестувана и интернирана в град Дулово. Най-големият син на Райко Алексиев – Радослав, наследява художествената дарба на баща си. Радослав напуска България едва след като се разболява. Умира в болница в Германия. Александър завършва английска филология и през 1965 г. бяга в САЩ, където се занимава с политически науки и икономика. Връща се в България след 10 ноември

1989 г. като икономически съветник на Филип Димитров. Най-малкият син – Веселин избяга в Швеция. След него и съпругата на Алексиев Весела напуска страната и се установява в Майнц, Германия, където живее до смъртта си през 1994 г.

„ГОРЕЩО ЧЕРВЕНО“ ОТ ИВАЙЛА АЛЕКСАНДРОВА.

Авторката работи над девет години върху документални свидетелства и архиви за живота и съдбата на българската художествена интелигенция

от 30-те до 60-те години на миналия век. В основата на повествованието са записаните спомени на Весела – вдовицата на убития художник, фейлетонист и журналист Райко Алексиев. Към спомените на някогашната актриса от Народния театър Ивайла Александрова добавя документи от „Народния съд“ през 1945–46 г., документи за ликвидирани и оцеляли интелектуалци, своите авторски мисли и визии. Книгата е издадена от Издателска къща „Жанет 45“.

Мария Захариева

РАЙКО НИКОЛОВ АЛЕКСИЕВ (ПСЕВДОНИМ ФРА ДЯВОЛО)

е виден български художник, карикатурист, фейлетонист; неколнократен председател на Съюза на дружествата на художниците в България; сътрудник на периодичните издания „Барабан“, „Смях“, „Людокос“, „Българан“, „Маска“, „Зора“; основател, главен редактор и издател на един от най-популярните и най-продължително излизали хумористични вестници у нас – „Щурец“ (1932–1944), където публикува журналистически сатири, разкази, фейлетони, карикатури, пътеписи. Автор е на няколко сборника с хумористични разкази и фейлетони. Участва в няколко художествени изложби

Райко Николов Алексиев е роден в Пазарджик в семейството на българи бежанци от Солун на 7 март 1893 година. Следвал е литература в Софийския университет и рисуване в Художествената академия в София.

На 18 ноември 1944 г. е зверски убит от емисарите на „народната“ власт.

Алексиев става жертва на безмилостното прочистване на свободомислещи интелектуалци, предприето от комунистическата партия след преврата на 9 септември. През март 1945 е осъден посмъртно заради „антисъветска“ и „прогерманска“ пропаганда от т.нар. „Народен съд“ по известното Дело №6, по което са подсъдими 101 писатели, художници, журналисти, включително някои вече убити.

Творбите на Фра Дяволо са забранени по време на комунистическия режим. След падането на комунизма, писателят е реабилитиран и по инициатива на група интелектуалци и на съпругата му - Весела Алексиева, на негово име е основана фондация, която подпомага развитието на художествената и хумористична литература и карикатурните жанрове.